

ELS REFUGIATS A SABADELL DURANT LA GUERRA CIVIL, 1936-1939

FINA FORRELLAD I VIVES

L'EVOLUCIÓ POLÍTICA DEL MUNICIPI

Des del juliol fins a l'octubre del 1936, Sabadell visqué un període revolucionari que tingué un caràcter diferent a d'altres poblacions catalanes. Mentre a la resta de Catalunya l'hegemonia de la CNT era palesa, en detriment de les forces republicanes, a Sabadell dominava la trentista Federació Local de Sindicats, encapçalada per Josep Moix i Regàs, que molt aviat ingressà majoritàriament a la UGT. Durant aquests mesos el Comitè Local de Defensa dirigí, per damunt de l'Ajuntament, la vida de la ciutat.

De l'octubre del 1936 al maig del 1937, l'hegemonia de la FLS marcà, doncs, un nou període a la ciutat, caracteritzat per un canvi d'orientació política. Així s'establí la composició d'un nou Ajuntament revolucionari —presidit per Josep Moix— amb els següents partits i organitzacions: la FLS, la CNT, l'ACR, el PSUC, el POUM i la UR (Unió de Rabassaires).

El mes de maig del 1937 es remodelà el consistori, fet propiciat per la pugna entre les dues forces majoritàries, la CNT i la FLS. D'aquesta manera, Josep Moix i Regàs fou reafirmat com a alcalde, ara com a representant de l'ERC. Al consistori, hi participaren 3 membres de l'ERC (incloent-hi l'alcalde J. Moix), 3 de la CNT, 2 de la UGT, 1 del PSUC i 1 de la Unió de Rabassaires, i el POUM quedà exclòs de l'activitat

política de la ciutat. A partir de llavors l'hegemonia del PSUC-UGT i els seus aliats —ERC, ARC, UR— fou indiscutida.

Després del maig de 1937, la vida del consistori transcorregué sense gaires problemes de lluita política, però condicionada per les necessitats socials (proveïments...) i bèl·liques (mobilització) que sofria la població. A més, en el decurs de la guerra, l'Ajuntament veié reduïdes algunes de les seves competències.

El mes d'agost del 1938, Manuel Farràs substituï J. Moix com a alcalde de la ciutat, ja que aquest darrer fou nomenat ministre de treball i assistència social del govern de la República.

Finalment, amb l'entrada de les tropes franquistes a Sabadell, el 27 de gener del 1939, es creà una Comissió Gestora, que molt aviat comptà amb Esteve M. Relat i Corominas com a alcalde.¹

CAMPANYES MILITARS I MIGRACIONS HUMANES

Un dels nous problemes, ocasionats per la guerra, fou el dels refugiats que arribaven a Catalunya des de les àrees de combat i, més concretament, des de les zones ocupades per l'exèrcit franquista. El desenvolupament de la guerra marcà el ritme de les onades de refugiats.

¹ Aquest apartat es basa en BENAUL I BERENGUER et alii (1986) i CASTELLS (1983).

Des del primer moment, l'estratègia dels insurgents s'encaminà a l'ocupació de Madrid. Després dels èxits inicials a Andalusia i a Extremadura, al llarg de l'estiu de 1936, començà l'encerclament de Madrid. Entre la tardor de 1936 i la primavera de 1937, els combats al front madrileny foren particularment intensos i la ciutat fou bombardejada en diverses ocasions. Això originà el primer èxode de refugiats madrilenys.

Al llarg de 1937 la situació bèl·lica fou molt canviant, sempre en benefici de les tropes de Franco: caiguda de Màlaga (febrer), campanya definitiva d'Euskadi (primavera), ocupació de Cantàbria i Astúries (estiu)... Aquests triomfs franquistes ocasionaren noves allaus de refugiats.

Finalment, el front d'Aragó, que romania pràcticament estancat des de 1936, es reactivà al llarg de 1938, sobretot a partir de les dures batalles de Terol i Belchite. El 3 d'abril de 1938, l'exèrcit franquista entrà a Lleida i a Gadesa. Així començà l'ocupació militar de Catalunya i així arribaren els primers refugiats catalans a Sabadell.

L'ORGANITZACIÓ DE L'ASSISTÈNCIA ALS REFUGIATS

El Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats

Des del mes d'octubre del 1936 fins a l'agost del 1937 el que es féu càrrec de tots els afers referents als refugiats fou el Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats.²

Aquest Comitè es constituí el 27 d'octubre del 1936: «(...) d'acord amb l'ordre de la conselleria de

² AHS, 5. *Assistència Social 1936*. Cal tenir present que part dels refugiats foren atesos per la CNT, i mai no els traspasaren al Comitè. D'altra banda, sempre informaren del nombre, l'origen, etc., i de tots els moviments dels seus refugiats. Tôt i això, provocà, a vegades, enfrontaments entre ambdós, ja que la CNT també organitzava col·lectes per fer front a les despeses i el manteniment d'aquests evacuats de guerra. El Comitè, en la lluita pel control dels refugiats, a vegades prengué mesures que perjudicaven d'una manera directa la CNT. «Havent-se assabentat aquest comitè que hi ha individus que passen per les tendes i cases particulars a obrir subscripcions setmanals que diuen destinades als infants refugiats no s'autoritza NINGU a anar per les cases a fer recaptés en aquest sentit.» Com a resposta a aquesta nota, la CNT replicava: «los niños refugiados en la "Granja Escolar Campesina" no cuentan con subvención oficial alguna mientras que los demás sí. Negarles la aportación semanal como hasta hoy se ha

Sanitat i Assistència Social de la Generalitat publicada en el Diari Oficial del dia 18 del corrent, precisió constituir a la nostra ciutat el Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats que intervindrà a més de la ciutat, tots els pobles que formen el seu Partit Judicial. També manifesta que segons l'ordre esmentada ha d'estar constituït per un representant de cada una de les organitzacions CNT, UGT, Socors Roig Internacional, Associació Pro-Infància Obrera i Assistència municipal, presidit per l'Alcalde-President de l'Ajuntament.»³

Formaren part del mateix Comitè: J. Moix Regàs, com a Alcalde President; M. Farràs Baró, com a conseller d'Assistència ciutadana; Joan Hernández Arenes (CNT); Camil Mitjavila Fresno (Socors Roig Internacional); Maria Renom Virgili (Associació Pro-Infància Obrera); Joan Sala Rovira (UGT) i el secretari del Comitè Amadeu Sogas Ubach.

Els Comitès Comarcals de Catalunya⁴ depenien del Comitè Central, amb seu a Barcelona, i aquest darrer del Comitè Nacional, ubicat a València, que tenia autoritat a tot el país.

Les competències del Comitè Comarcal eren extenses; així, tenia jurisdicció sobre tots els pobles del seu partit judicial⁵ i assumia la responsabilitat, davant el Comitè Central, de tots els refugiats acollits a la pròpia comarca. També tenia facultats per a gestionar la declaració del nombre de refugiats que cada poble del respectiu partit judicial podia acollir. I podia actuar amb completa autonomia en tots els afers

hecho, para entregarla al Comitè Pro Ayuda, que percibe dicha subvención es condenarlos al hambre...» AHS. Superación: Organización de la CNT-FAI de Sabadell y su comarca, 33, (8-9-1937).

³ AHS, 5. *Assistència Social 1936-1937*. Llibre d'Actes del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, 1936-1937, sessió del 27 d'octubre del 1936.

⁴ *Ibidem*. A Catalunya hi havia 35 Comitès Comarcals: Arenys de Mar, Berga, Granollers, Igualada, Manresa, Mataró, Sabadell, Roses del Llobregat, Terrassa, Vic, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, Figueres, Girona, la Bisbal, Olot, Puigcerdà, Farners, Balaguer, les Borges Blanques, Cervera, Lleida, la Seu d'Urgell, Solsona, Sort, Tremp, Viella, Falset, Gadesa, Montblanc, Reus, Tarragona, Tortosa, Valls i el Vendrell.

⁵ El partit judicial de Sabadell comprenia les poblacions de Polinyà, Barberà, Sentmenat, Montcada, Sta. Perpètua, St. Quirze de la Serra, Castellar, Cerdanyola, Ripollet i Palau Solitar.

COMITE COMARCAL D'AJUT ALS REFUGIATS
SABADELL

Us prego disposeu sigui subministrat provisionalment i mitjançant comptador, fluid elèctric per a llum i força a la casa nº 31 del carrer Madoz destinada a habitació pels refugiats procedents de zones de guerra.

El que em plau de comunicar-vos, pregant acuseu rebut de la present, signant el duplicat adjunt.

Sabadell, 25 desembre del 1936.

L'Alcalde-Pdt.

[Handwritten signature]

REBUT EN DUPLICAT

[Handwritten signature]
Sabadell 29 de desembre de 1936

Ciutadà Director de Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya a la nostra ciutat.

Rambla República.

FIGURA 1. *Habilitació dels allotjaments per als refugiats, 25-XII-1936. AHS, 5. Assistència Social.*

relatiu a l'acolliment de refugiats i a l'establiment de sistemes d'aportacions econòmiques voluntàries entre tots els pobles de la seva comarca, sempre sota previ avís al Comitè Central.⁶

Al llarg d'aquest període i a causa de les necessitats creixents dels refugiats (cada vegada més nombrosos) el Comitè es veié en la necessitat d'ampliar el nombre de vocals: així, el mes de juny eren 11 els membres que constituïen el Comitè (després d'algunes dimissions): J. Moix Regàs (Alcalde President); M. Farràs (conseller); Joan Sangrés (conseller); Carme Font Parés i Miquel Palomares Calatayud (Associació Pro-Infància Obrera); Ramon Balagueró Barril i Dolors Carceller (Socors Roig Internacional); Joan Domènech Ventura i Magdalena Cassi Artigas (UGT); Josep Codina Miranda i Ernest Valor (CNT).

Pel que fa a la tasca del Comitè Comarcal a Sabadell, podem dir que, realment, dugué a terme labor força importants. Així, entre moltes d'altres coses organitzà la creació de menjadors populars (d'acord amb el sindicat de cambres), com el de «l'Oriental»; creà un gran magatzem per a la recollida de roba, calçat..., en què intentà de portar un inventari sobre totes les entrades i sortides d'objectes i procurà abastar aquells refugiats que realment ho necessitaven; condicionà locals com a dormitoris, cases (aleshores deshabitades) per servir d'habitatges comunitaris per a aquests; intentà dur a terme la creació d'Estacions sanitàries, acollir els malalts infecciosos en locals aïllats; a nivell escolar procurà arranjar diversos locals (com els dels carrers de Sant Pau —antic Hospital de Sang— i de Montserrat)⁷ per utilitzar-los com a escoles per als infants refugiats; realitzà inspeccions setmanals a les famílies que tenien nens refugiats, per tal d'assegurar-los el benestar; organitzà diverses activi-

⁶ AHS, 5. *Assistència Social 1936-1937*. El Comitè Comarcal, econòmicament, sols comptava amb els donatius de la població per poder fer front a les despeses ocasionades pels refugiats. D'altra banda, el Comitè Central sols hi contribuï amb robes i calçats. Fins i tot, si bé el 7 de gener del 1937 l'Ajuntament de Sabadell aprovà un pressupost extraordinari de guerra, en el qual hi havia una partida destinada a subvencionar les necessitats que comportava l'estada dels refugiats, el mes de febrer el Govern de la Generalitat el suspengué. D'aquí el fet que el Comitè comunicés més tard als ciutadans que «(...) aquest comitè torna a acceptar des d'aquest moment aquells donatius amb caràcter particular o col·lectivament havia vingut fent tot el poble de Sabadell

tats culturals: festes, sessions de cinema gratuïtes (exclusivament per a refugiats); etc.

Malgrat els esforços realitzats per aquest comitè, els problemes, a mesura que avançava la guerra, s'anaven agreujant; d'una banda, pel creixent nombre de refugiats i, de l'altra, per les males condicions en què havien de viure tant els propis refugiats com la població.

El mes d'agost del 1937, però, un Decret de Presidència, publicat al Diari Oficial de la Generalitat el dia 24 del mateix mes, comunicava que «queden dissolts el Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats (...)».⁸ I es creava, en substitució d'aquest, el Comissariat d'Assistència als Refugiats i la Comissió Consultiva, amb l'obligació, per part dels ajuntaments, de tenir cura de l'organització de l'assistència i tot el referent als propis refugiats.

El Comissariat d'Assistència als Refugiats i la Regidoria d'Assistència-Sanitat

El Decret anteriorment esmentat dictava noves disposicions per tal de regular el racionament dels refugiats de guerra a Catalunya. Entre d'altres coses, es prengueren mesures a fi d'evitar el «*frau en la declaració del nombre d'acollits al susdit règim i per a eliminar dels beneficis d'aquest règim els qui tenen mitjans propis per a subvenir a les necessitats llurs, en benefici per a l'Administració i per als qui veritablement necessiten l'ajut de l'assistència pública.*»⁹

El Decret constava de 9 articles. Els 6 primers determinaven aquells refugiats que no tenien dret a reclamar el subsidi, ni el racionament especial, ni l'allotjament gratuït. Aquests eren tots els homes compresos entre les edats de 18 i 45 anys que estiguessin en condicions per treballar o aquells que disposessin d'un

(...) les despeses dels nostres refugiats són crescudes, els ingressos, ara no existeixen (...) Ciutadans! Particularment, col·lectivament, per mitjà del Partit o Sindicat veniu a portar el vostre donatiu a profit dels nostres refugiats (...)». No fou fins el mes d'abril del mateix any que la Generalitat comunicà que es faria efectiva la quantitat de 2 pessetes per refugiat, malgrat tot, però, el Comitè hagué de continuar apel·lant a la bona voluntat dels ciutadans, ja que considerava que l'ajut era insuficient per al manteniment dels refugiats.

⁷ AHS, *Cultura*, expedient 1803.

⁸ *Íd.*, nota 3, sessió del 26 d'agost del 1937.

⁹ AHS, 5. *Assistència Social 1938-1939*.

sou o salari. A l'article 7 es responsabilitzava els consellers municipals delegats per l'Ajuntament, els alcaldes i l'Ajuntament en ple, del compliment d'aquestes noves mesures.

D'aquesta manera, a Sabadell, qui es féu càrrec dels afers referents als refugiats, a partir de l'agost del 1937, fou la Regidoria d'Assistència-Sanitat de l'Ajuntament, amb Francesc Abad com a Conseller-Delegat (el qual, el mes d'octubre es va incorporar a l'exèrcit i el substituï Peiró Olcina), tot i que aquesta era sols una d'entre les moltes i diverses competències d'aquesta regidoria.¹⁰

Tenim poques referències de les tasques realitzades per aquesta regidoria amb els refugiats. Sabem, però, que, el mes d'octubre, per la manca d'allotjaments disponibles (ja que en aquests moments l'exèrcit, sobretot l'aviació, no cessava de demanar locals per als seus serveis i el nombre de refugiats era molt elevat) i recolzant-se en un decret, del mateix mes, dictat pel Conseller de Governació i Assistència Social del Govern de la Generalitat de Catalunya, obligà molts ciutadans a allotjar refugiats als seus domicilis *«amb l'advertiment, fet per única vegada, que la resistència a complir aquesta tan necessària resolució serà traslladada als tribunals que entenen i jutgen els delictes de desobediència a les ordres del Govern legal i de traïció al règim.»*¹¹

MOVIMENT DELS REFUGIATS A SABADELL, 1936-1938

Els primers refugiats

Si bé no disposem de dades gaire completes de l'inici de la guerra, ens consta el fet que ja el novembre del 1936 s'elaboraren fitxes per cada un dels refugiats, com ens mostra aquesta carta adreçada a l'Alcalde President del Comitè Comarcal d'Ajut a la Infància de Sabadell, signada pel Comitè Central

d'Ajut als Refugiats, amb data del 10 de novembre: *«Per el necessari control de refugiats de les zones de guerra que es troben a Catalunya i interinament s'estan confeccionant les fitxes d'identificació individual, sou pregat de trametre a aquest Comitè Central amb tota urgència, una llista dels refugiats (criatures, homes o dones) actualment acollits a aqueixa població amb expressió dels noms i cognoms, edat, naturalesa (lloc de naixença) i, si són infants, nom del grup escolar o institució de la qual procedeixen.»*¹²

Encara que aquestes fitxes, fins ara, no han estat localitzades, es conserven a l'AHS, però, unes notes signades l'octubre del 1936, a manera de presentació de l'Alcalde de Sabadell, als alcaldes de cada barri o districte de la ciutat on adreçava alguns dels refugiats, el nom dels quals figura a la part superior de cada nota. D'aquesta manera s'han pogut comptabilitzar els primers 99 refugiats dels quals tenim dades verificables a Sabadell.

Malgrat que, el mes d'octubre, les dades existents no ens permeten d'assegurar l'origen i l'edat de cadascun dels refugiats, els mesos de novembre i desembre la informació comença a ésser més precisa. Així sabem que, el mes de novembre, el nombre de refugiats era ja força elevat; se'n calculen prop d'uns 600: *«Actualment són 98 els refugiats que van a menjar als menjadors que té instal·lats el Comitè i a dormir als llocs destinats a aquest efecte. Hi han també repartits en cases particulars, 48 dones, 28 homes, i 307 infants que formen un total a Sabadell de 541 refugiats que estan baix control d'aquest Comitè (...) Hi ha també, a més, a Sabadell els 58 infants que per compte del Sindicat de Professions Liberals C.N.T. estan a la Granja Escolar Camperola de Can Argelaguet. Aquest sindicat té també repartit entre varies famílies de la ciutat 45 refugiats (...)»*.¹³

La majoria d'aquests procedien de Madrid (un dels primers llocs atacats pels nacionals).¹⁴ Així,

¹⁰ AHS, *Lligall 9. Alcaldia Moix*. La Regidoria d'Assistència-Sanitat s'encarregà, entre moltes d'altres coses, d'assistència mèdico-farmacèutica, serveis mèdics domiciliaris, dispensari mèdic, farmàcia, menjadors públics, enterraments, repatriació de refugiats, protecció a la infància, casals maternals, d'avis, protecció d'animals i plantes, etc.

¹¹ *Ibidem*.

¹² AHS, *5. Assistència Social 1936*. Correspondència diversa del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats.

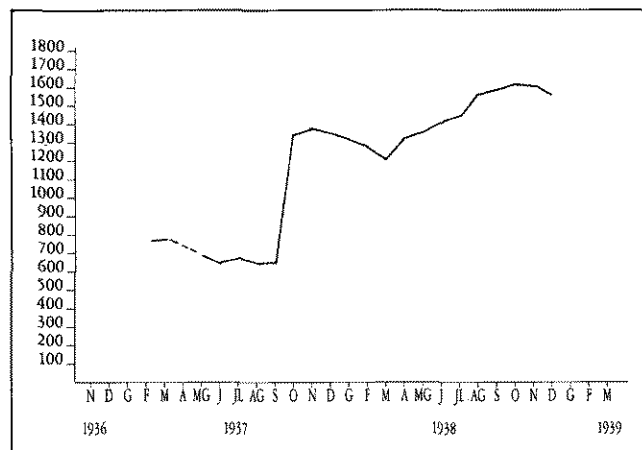
¹³ *Ibidem*.

¹⁴ AHS, *5. Assistència Social 1936-1937*. Llibre d'Actes del

Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, 1936-1937. Sessió del 3 de novembre del 1937. *«(...) el company Farràs manifesta que aquella mateixa tarda, una companya de la CNT li havia dit que demà arribarien 50 infants procedents de Madrid que el Sindicat de Professions Liberals, destina a la colònia de Can Arguelaguet (...)»*. AHS, *5. Assistència Social 1936-1937*. Relació de Refugiats (febrer-març). Als llistats confeccionats a partir del mes de febrer, podem comprovar l'origen madrileny d'aquests refugiats, perquè en aquests llistats s'esmenta la data d'arribada i l'origen de cadascun dels refugiats.

doncs, no fou sols Barcelona capital, sinó Sabadell (i de ben segur altres poblacions) que acollí nens marxilens, i molts.¹⁵

GRÀFIC 1. *Moviment mensual de refugiats a Sabadell, 1936-1938*

Font: AHS, 5. *Assistència Social*, Relacions mensuals de refugiats.

Els refugiats l'any 1937

A partir del mes de febrer del 1937, els censos elaborats pel Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, seguint un Decret del 9 de gener del mateix any, dictat pel Comitè Central, aporten dades força acurades que permeten aproximar-nos molt més fidelment a la realitat d'aquells moments. Malgrat tot, alguns errors detectats en la comptabilització dels totals i en les sumes i restes de les altes i baixes produïdes cada mes, sobretot en aquest any, ha comportat el fet que s'haguessin de repassar de nou totes les llistes, comptabilitzar i afegir o restar les altes i baixes amb distinció de sexe i edat.¹⁶

El febrer del 1937, amb la caiguda de Màlaga a mans dels feixistes, es produí una afluència força important de refugiats d'aquesta zona cap a la nostra ciu-

tat,¹⁷ sobretot d'infants (menors de 18 anys) i dones entre els 19 i els 50 anys (vegeu l'annex).

Entre els mesos de febrer i setembre del mateix any, les procedències majoritàries continuaren essent les de Madrid i Màlaga i es mantingué pràcticament igual el nombre de refugiats.

Val a dir que, a partir del mes d'agost, les llistes de refugiats foren confeccionades acuradament i amb gran precisió per la Regidoria d'Assistència-Sanitat, cosa que facilita moltíssim la tasca de revisió de totals, parcials, altes i baixes.

Després del mes de setembre, l'arribada de refugiats es féu cada vegada més important i, en aquests moments, procedents de diferents zones que les tropes franquistes havien anat ocupant, tot avançant el front.

També fou en aquest moment quan les conseqüències de la retirada de forces republicanes al País Basc (el mes d'abril) es feren més paleses. És a dir, si bé els mesos anteriors a l'esmentat trobàvem, esporàdicament, refugiats procedents del nord d'Espanya, en aquest moment es produïa una vertadera allau de refugiats procedents, sobretot, de Gernika, Irun, Santander i Bilbao (ocupada pels rebels el 19 de juny), a causa de l'imminent esfondrament republicà al front del nord.

Al mateix temps, principalment el novembre i el desembre, després de l'ofensiva iniciada per les tropes franquistes el mes de setembre a Astúries, començaren a arribar, també, molts refugiats procedents d'aquesta zona.

Realment, doncs, en aquests tres mesos finals, l'afluència de refugiats cap a Sabadell fou importantíssima, s'incrementà d'una manera espectacular fins

¹⁵ SOLÉ I SABATÉ et alii, (1987), p. 51.

¹⁶ Per aquest motiu, no sense acceptar un mínim marge d'error, ens permetem fer algunes modificacions als totals de refugiats de cada mes, que figuren a DOMINGO I BARNILS, «La Guerra Civil 1936-1939», dins BENAUL I BERENGUER et alii (1986), p. 137: Febrer, en lloc de 761 refugiats, se n'han comptabilitzat 769. Març, 768. Maig, en lloc de 749, el total és de 690. Juny, en lloc de 705, 659. Juliol, en lloc de 838, 674. Agost, en lloc de 835, 658. Setembre, en lloc de 841, 654.

Així també, algunes dades del llibre d'en CASTELLS (1983), p. 23.15, es poden modificar: Juny: en lloc de 724, són 659. Juliol: en lloc de 679, són 674. Agost: en lloc de 698, són 658. Setembre: en lloc de 630, són 654. Octubre: en lloc de 702, són 1.360.

¹⁷ SOLÉ I SABATÉ et alii, (1987), p. 79. Sabem que la presa de Màlaga portà la fugida de milers de persones, aquest mateix mes de febrer, cap a Catalunya i principalment a St. Feliu de Guíxols, on acolliren 3.500 evacuats malaguenyens.

arribar a suposar més del doble del total de refugiats que fins aleshores acollia la nostra ciutat¹⁸ (gràfic 1).

Com reflecteix el gràfic 2, elaborat a partir de la mitjana resultant de la suma del total dels refugiats de l'any 1937, amb distinció d'edat i sexe, la majoria d'aquests eren infants (menors de 18 anys) i dones. Pel que fa a aquestes darreres, les d'edats compreses entre els 31 i els 50 anys. Fet lògic si tenim present que la majoria dels homes entre els 19 i els 50 anys podien ser cridats a files o eren al front.¹⁹

D'aquesta manera es posa en evidència el fet que els refugiats suposaren, en general, una càrrega feixuga per a la ciutat (mancada com estava d'articles bàsics, de població activa...) que agreujava una situació ja prou difícil per ella mateixa.

Cal tenir present, d'altra banda, que les dades no són absolutes, ja que és un fet palès que hi havia algun refugiats que s'escapava del control del Comitè Comarcal i posteriorment de la Regidoria d'Assistència-Sanitat.

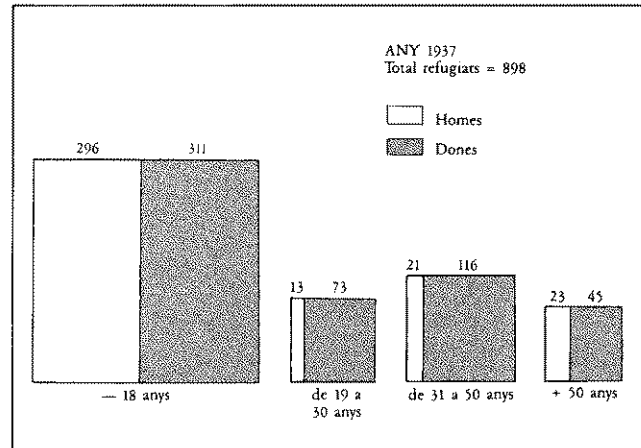
Les baixes. Una de les principals causes de les baixes foren els trasllats, ja fos als propis llocs d'origen o bé a d'altres poblacions de la mateixa comarca (aquests desplaçaments, normalment, eren establerts pel propi Comitè, el qual tenia plena competència per dur-los a terme). Aquests trasllats, però, no s'han de confondre amb aquells que no estaven autoritzats per l'esmentat Comitè,²⁰ els quals suposaren, també, un gran nombre de baixes. Cal esmentar que, lligat estretament a les causes anteriorment esmentades, ens trobem que d'un mes a l'altre s'incrementà notablement el nombre de refugiats dels quals s'ignorava la residència o parador.

¹⁸ *Ibidem*, p. 147. Aquest enorme increment respon a una afluència massiva de refugiats cap a tot Catalunya. Així, en aquestes dades, la Generalitat informava que entre 7 i 8.000 refugiats arribaven diàriament a Catalunya.

¹⁹ AHS, 5. *Assistència Social 1936-1937*. Llibre d'Actes del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, 1936-1937. Sessió del 7 de gener del 1937. La Junta de Defensa de Madrid prohibia als Comitès Comarcals que acceptessin homes d'edats compreses entre els 18 i els 50 anys. Malgrat aquesta prohibició, sembla que no sempre es pogué complir ja que com advertia un vocal del Comitè Comarcal de Sabadell «(...) per sanitat se n'han colat molts que estan perfectament bé de salut.»

²⁰ AHS, 5. *Assistència Social 1937*. Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats. Correspondència rebuda (gener-març). A pesar de la prohibició, feta per la Junta Nacional d'Evacuació, dels tras-

GRÀFIC 2. Composició per edat i sexe de la mitjana mensual dels refugiats, 1937

Font: AHS, 5. *Assistència Social, 1937*. Relacions mensuals de refugiats.

Nota: Mitjana obtinguda a partir de la suma diferenciada, per edat i sexe, dels refugiats.

Especial atenció mereixen les baixes produïdes pels ingressos de menors a reformatoris. És aquest un fet punyent, ja que la majoria d'aquests eren infants, molts dels quals arribaren a la nostra ciutat sense cap familiar, alguns havent sofert desagradables experiències, desarrelats de la seva llar i patint d'una manera especial les conseqüències de la guerra. D'aquesta manera s'expliquen moltes de les conductes que foren, precisament, la causa de la seva reclusió en reformatoris:

«Juan Muñoz Soler —12 anys— Almeria.

Adoleix de tots els defectes morals imaginables.

Antonio Vigo Sánchez —14 anys— Màlaga.

Caràcter rebel, indomable i busca-raons.

llats fora de Catalunya o d'una població a una altra sense prèvia conformitat d'aquesta, el nombre de refugiats que s'anaren desplaçant d'un lloc a l'altre, sense permís, fou molt elevat. Això suposà un problema important, ja que entorpia i dificultava en gran manera el control de refugiats per part del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats. Preocupació que deixa ben palesa aquesta nota de l'Oficina Administrativa d'Ajut als Refugiats, signada a Barcelona el 23 de març del 1937: «Com sigui que són molts els refugiats que canvien sovint de residència, cal no oblidar que els dits canvis no poden efectuar-se sense donar-ne previ coneixement a aquest organisme; així com tampoc no pot autoritzar-se cap trasllat fora de Catalunya, per prohibició encaminada a evitar despeses inútils i pèrdues de control, amb el ben entès que el nostre organisme no es fa responsable de cap de les referides despeses.»

Antonio León Ortiz —14 anys— Màlaga.

Insubordinat exigent i amenaçador.

Antonio Vázquez Gómez —15 anys— Màlaga.

Es insubordinat ajudat pels altres tres.»²¹

«Havent esgotat ja aquest Ajuntament totes les possibilitats de sacrifici en el sentit de seguir donant acolliment al noi de 8 anys, avacuat d'Astúries Joan Gonzalez Garcia, pel seu temperament irrespetuós i inadaptable a l'ensem que excessivament aficionat a les coses alienes el qual constitueix per a ell una manifesta debilitat, que practica amb extraordinària facilitat i perícia poc comuns, per tal que pugui ésser ingressat a un establiment-reformatori adequat, per mitjà de l'Agent de policia que l'acompanya, plau a aquesta comissió de posar-lo a la vostra disposició, donant-lo de baixa com a refugiat de la nostra ciutat. Sabadell, 20 de novembre del 1937.»²²

Els refugiats l'any 1938

Durant els primers mesos de l'any, fins el març, l'origen dels refugiats continuà essent el País Basc, Madrid i Astúries.

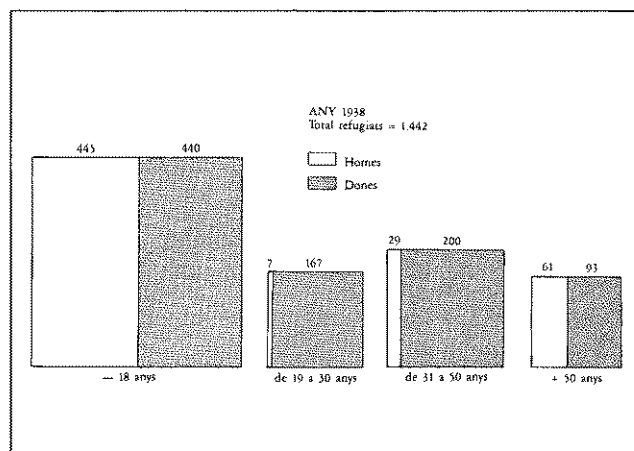
L'inici de l'ofensiva franquista a l'Aragó, el març, comportà una massiva aflluència de refugiats provinents de diferents pobles de la regió, sobretot els mesos de març i abril. Com a conseqüència de la confrontació, des del gener del 1938, entre republicans i nacionals a Terol (que fou ocupat definitivament pels segons al final de febrer) observem l'arribada de refugiats d'aquesta zona, ja el mes de març, que s'intensifica els mesos d'abril i juny.

L'abril, coincidint amb l'ocupació de Lleida per l'exèrcit de Franco, el 3 d'abril, arribaren a la nostra ciutat nombrosos lleidatans²³ i a l'ensem refugiats d'Osca. També, aquest mateix mes, arribava una nova onada de refugiats malaguenys.

Des del mes de maig fins al juny, continuaren arribant, successivament, refugiats procedents de Terol, Osca i Lleida. I finalment, del juliol fins al desembre, la presència exclusiva de refugiats de la zona d'Osca i de Lleida fou aclaparadora.

El gràfic 3, comparat amb el gràfic 2, mostra el doblament del nombre de refugiats, s'incrementa l'arribada de dones entre els 19 i els 50 anys i disminueixen, d'altra banda, els homes d'aquestes edats,²⁴ fet que s'explica per la mobilització dels homes aptes per a servir a l'exèrcit republicà.

GRÀFIC 3. Composició per edat i sexe de la mitjana mensual dels refugiats, 1938

Font: AHS, 5. Assistència Social, 1938. Relacions mensuals de refugiats.

Nota: Mitjana obtinguda a partir de la suma diferenciada, per edat i sexe, dels refugiats.

A la vegada, augmentà considerablement el nombre de persones adultes (majors de 50 anys, tant pel que fa als homes com a les dones).

Les baixes. Els motius de les baixes són d'un caràcter diferent a les esmentades de l'any 1937. D'aquesta manera, a part de les baixes que s'esdevenen com a conseqüència dels trasllats als llocs d'origen o del desplaçament cap a d'altres poblacions de la nostra comarca, les més quantioses es deuen a la incorporació a files. La primera baixa, de la qual tenim constància, es produeix el mes de maig.²⁵ I serà a partir

d'edats compreses entre els 19 i els 30 anys. El desembre ja no en restava cap, i el nombre d'homes entre 31 i 50 es reduí a la meitat (annex).

²⁵ AHS, 5. Assistència Social 1938. Relació de Refugiats (maig). Al llistat de refugiats del 1938, el primer d'aquests que causa baixa per ésser cridat o incorporat a files és un noi de 17 anys.

²¹ AHS, 5. Assistència Social 1937.

²² *Ibidem*.

²³ SOLÉ I SABATÉ et alii, (1987), p. 256. S'esmenta el fet que en aquests moments es produí un gran èxode de fugitius d'Aragó i Lleida cap a Barcelona i província.

²⁴ Els mesos d'octubre i novembre sols hi havia tres refugiats

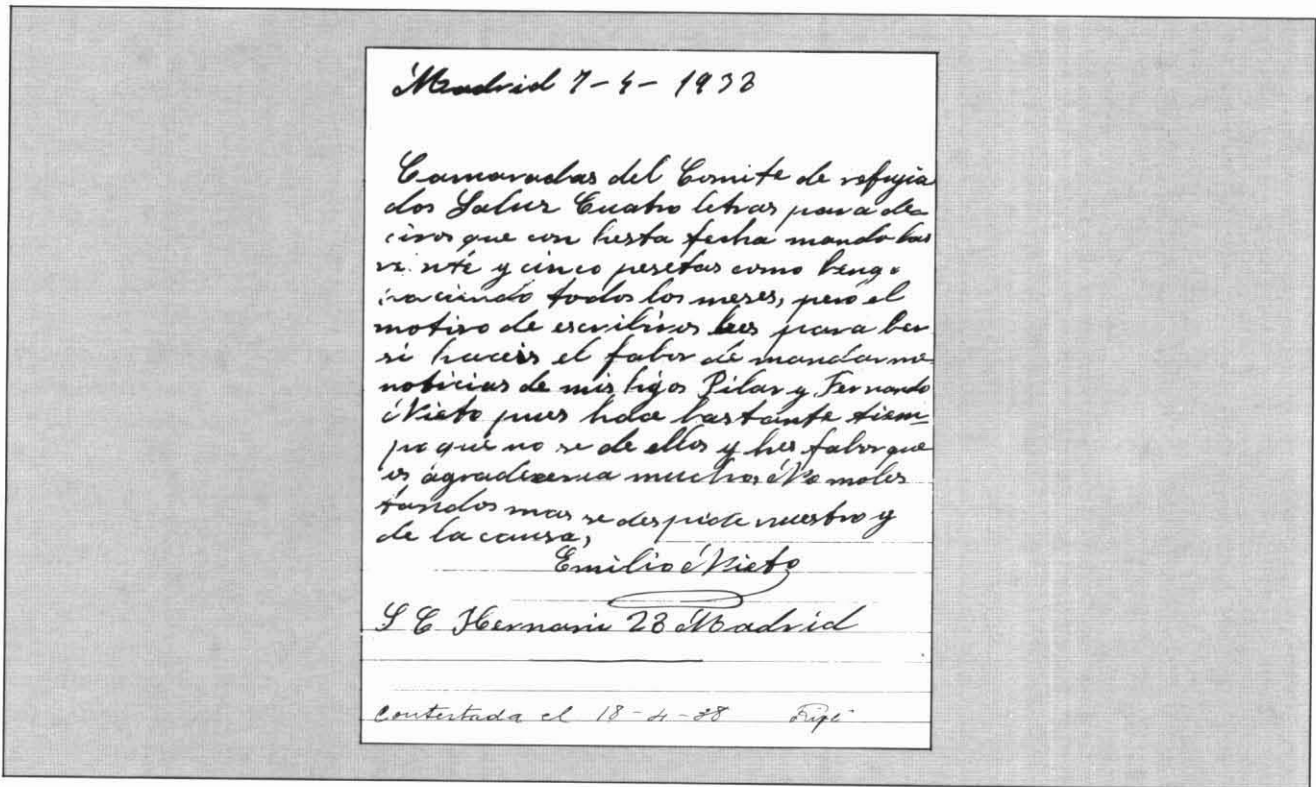

FIGURA 2. Carta d'Emilio Nieto, pare de dos refugiats madrilenys, 7-V-1938. AHS, 5. Assistència Social.

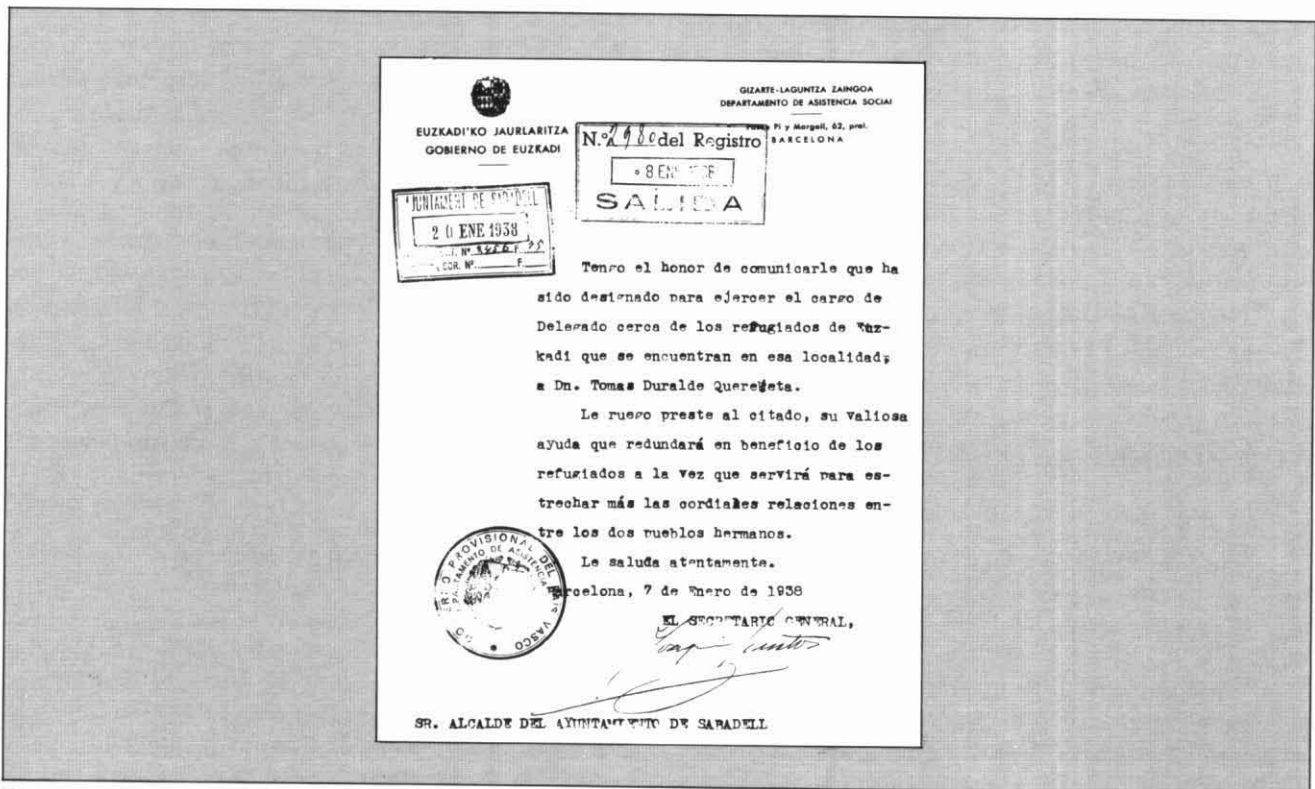

FIGURA 3. Nomenament del delegat del govern basc per als refugiats de Sabadell, 7-I-1938. AHS, 5. Assistència Social.

del mes de juliol quan la crida a files suposarà un nombre de baixes més alt,²⁶ coincidint amb l'ambient de total mobilització que es vivia a Catalunya en aquest període.

També és en aquests darrers mesos de l'any, del juliol fins al desembre, que s'esmenta un altre motiu originador de baixes: els trasllats a «Colònies» d'infants i alguna dona d'edat avançada.²⁷

LA PROBLEMÀTICA DELS REFUGIATS A LA FI DE LA GUERRA

Finalitzada la guerra, un dels problemes immediats amb què es trobà la Comissió Gestora, fou la dels allotjaments dels refugiats. És a dir, els ciutadans que s'absentaren durant la guerra, en tornar, s'hagueren d'enfrontar al fet que moltes de les seves cases, confiscades en l'anterior període, eren ocupades per refugiats, molts dels quals es resistien a desallotjar-les: «(...) *aprovechando la anarquía reinante durante todo el periodo rojo de triste memoria, en materia de ocupación de fincas, una familia refugiada (...) se posesionó de una casita de su propiedad (...) Dicha familia carece en absoluto de medios de vida conocidos, y, según referencias, no solo no se presta a desocupar la casa ilegítimamente ocupada sino que incluso, por causas que se ignoran, reiteradamente han puesto de manifiesto su mas firme propósito de no regresar a su pueblo de procedencia (...)*».²⁸

Davant d'aquesta problemàtica, la Comissió Gestora acordà que «(...) *seria conveniente buscar locales donde instalar los refugiados que quedan en esta ciudad, pues se da el caso que ocupando casas particulares, cuando se presentan los dueños, que estaban ausentes, muchas veces, los reciben con insultos (...) De manera que hay tres procedimientos: en casas de marxistas que las hayan dejado; en locales destinados al efecto y alojados en casas habitadas por simpatizantes de los rojos*».²⁹

²⁶ *Ibidem*. Relació de Refugiats (juliol). El mes de desembre s'incrementà d'una manera força espectacular el nombre d'hommes cridats a files, les edats dels quals oscil·laven entre els 17 i els 45 anys.

²⁷ *Ibidem*. Relació de Refugiats (de juliol fins a desembre). Les colònies, organitzades per la Regidoria de Cultura, que s'esmenten en aquests llistats són les de «la Garriga» i els «Miners Anglesos».

²⁸ AHS, 5. *Assistència Social* 1939.

De l'actuació d'aquesta Comissió Gestora al llarg del 1939, en tenim poques referències, ja que al llibre d'Actes no es torna a esmentar el tema dels refugiats.

Sabem, però, que a partir del mes de maig, s'organitzà un programa d'evacuació dels refugiats. La primera notícia que tenim d'aquest fet ens arriba de la mà d'una nota apareguda al diari *Tribuna* del 3 de maig del mateix any: «*Se pone en conocimiento de todos los refugiados que aún se encuentran en esta ciudad que deben personarse en las oficinas del Ayuntamiento con el fin de extenderles el oportuno salvoconducto para trasladarse a sus puntos de residencia (...) se advierte a todos los refugiados (...) que deben personarse en las oficinas de Beneficiencia del Ayuntamiento (...) significándoles que en caso de incumplimiento les serán impuestas las sanciones a que haya lugar (...)*».³⁰

D'aquesta manera s'elaboraren salconduits i passaports per poder-se traslladar als llocs d'origen, i foren insistents les «amenaces» de càstigs per incompliment de les normes.³¹

La comandància militar de la 4a regió militar, fou la que s'encarregà d'organitzar les expedicions de tornada, que normalment s'efectuaven amb tren o vaixell, «(...) *diariamente entre las veinte horas treinta minutos sale tren M.Z.A. con destino a Madrid y todos los martes y viernes a las veinte horas del muelle de España sale vapor para Valencia (...)*».³²

Així, si bé sabem que en aquest programa d'evacuació s'esmerçaren molts esforços, i sembla que per aquest motiu havia de ser força reeixit, d'altra banda un comunicat del mes d'agost ens fa sospitar que aquesta tasca resultà lenta i difícil: «*Por el presente se notifica a todos los residentes de este término Municipal que no lo fuesen antes del 18 de Julio de 1936,*

²⁹ AHS, *Actes de la Comisión permanente del Ayuntamiento de Sabadell*. Acta del 4 de març del 1939.

³⁰ AHS, 5. *Assistència Social* 1939.

³¹ *Ibidem*. En diversos comunicats d'aquest caire, es posava vertader èmfasi a advertir el càstig que suposava l'incompliment d'aquestes disposicions. Així, apareixien sovint expressions com «*severamente sancionados*», «*severamente castigados*»...

³² AHS, 5. *Assistència Social* 1939. M.Z.A., tren Madrid-Saragossa-Alacant.

SERVICIO INTERNACIONAL DE LOS AMIGOS CUÁQUEROS
(FRIENDS SERVICE COUNCIL)

CENTROS INTERNACIONALES

LONDRES

PARIS

GINEBRA

BARCELONA:
HOGAR LUIS VIVES-ANGLÍ, 39
TELÉFONO 77973

VALENCIA:
SORNI, 10 - TELÉFONO 17213

Barcelona 1 de febrero 1938

Honorable Ayuntamiento de
Sabadell

Muy Señores nuestros,

Un donativo de la Sociedad de los Amigos Cuáqueros de Norteamérica permite ampliar las obras de socorro que el Servicio Internacional de Ayuda a los Niños de España lleva a cabo. Estando específicamente destinado para los refugiados en Cataluña hemos creído que lo más urgente era proporcionar una sobre alimentación a los niños que, en las ciudades industriales que carecen de los medios necesarios, no pueden recibir desayuno.

Siendo Sabadell una de ellas, nuestro Servicio Internacional propone a este Honorable Municipio la creación de una Cantina para dar gratuitamente desayuno a los pequeños refugiados, menores de 7 años, comprometiéndose a procurar los alimentos que se distribuirán, a controlar su reparto y a sufragar los gastos del personal.

Esta cantina debería ser una empresa Municipal, instalada y controlada por el Ayuntamiento, funcionando bajo la autoridad del Consejero de Asistencia Social, quien propondría las personas refugiadas que han de administrarla.

Por lo tanto, es una obra de colaboración que proponemos a este Honorable Municipio, no dudando dará toda suerte de facilidades para que pueda realizarse en bien de la infancia: directamente de los pequeños refugiados acogidos a su hospitalidad, indirectamente de los demás niños de la ciudad que se beneficiarán de la cantidad de leche que debía destinarse a los niños refugiados.

Esperando a conformidad, nos es grato saludarles muy cordialmente.

Alfred Jacob

FIGURA 4. Proposta dels cuàquers d'organització i subvenció d'una cantina per als infants refugiats a Sabadell, 1-II-1938. AHS, 5. Assistència Social.

*la inexcusable obligación que tienen de evacuar esta ciudad antes del 31 del actual. Por excepción, podrán permanecer en la misma, los que cuenten con medios de vida suficientes y justifiquen estar exentos de responsabilidad por su actuación en relación con el Glorioso Movimiento, mediante documentos expedidos por las autoridades del pueblo de su procedencia. Así mismo se advierte a los interesados, que se dispone de todos los medios de comprobación y que los infractores de esta orden serán severamente castigados».*³³

ELS REFUGIATS I LA POBLACIÓ

Al final del 1936, la població donà un gran acolliment als refugiats.

El desembre, les donacions en metàl·lic eren, ja, de 10.512 pessetes amb 75 cèntims. Aquests donatius procedien, majoritàriament de col·lectius (com el Sindicat dels obrers de Llanera Espanyola, obrers patrons de la Casa Salvador Ribés, Teixidors Auxiliars, Mútua Sabadellenca d'accidents i malalties —UGT—, obrers de la Casa Miquel Vilar, etc.). Els particulars, normalment, hi contribuïren amb robes, joguines, mobles..., és a dir, en «espècies».³⁴

També, en aquests moments, més d'un centenar de famílies sol·licitaven infants refugiats.³⁵

Els primers mesos del 1937, però, començaven a fer-se sentir algunes queixes «*Es fa conversa general del descontent de la població en veure que als menjadors es llencen trossos de pa sencers mentre s'ha d'estalviar degut a l'escassetat (...)*»,³⁶ «*Es parla del descontent de la gent de la població que asseguren que per part dels refugiats es malmet el menjar i alguns objectes (...)*».³⁷

³³ AHS, Governació. Expedient 222.

³⁴ AHS, 5. Assistència Social 1936-1937. Amb data del 22 de desembre del 1936, trobem una llista amb 129 ciutadans que aporten donatius d'aquest tipus.

AHS, *Superación: Órgano de la CNT-FAI de Sabadell y su comarca*, 69, (20-10-1937). Malgrat que aquests donatius al llarg de la guerra foren força quantiosos, podem dir que no sempre foren espontanis o per pròpia voluntat, com s'afirmava en aquest article, tot criticant la tasca del conseller de la Regidoria d'Assistència-Sanitat: «(...) se abusa del cargo para hacer "conquistas" y se coacciona a quienes no "ceden" buenamente (...) Se juega con la dignidad, con la honra, con los más elevados sentimientos humanos como quien juega a los bolos. Y es la conseje-

Al llarg de l'any 1937, moltes famílies que fins aleshores acollien refugiats començaren a remetre'ls al Comitè, i més tard a la Regidoria d'Assistència-Sanitat, per problemes d'adaptació dels infants, moltes vegades, (inadaptació que es traduïa en males conductes, robatoris lleus...) o com a conseqüència de l'agreujament de la situació, la qual cosa no permetia, a aquestes famílies, de continuar mantenint-los.

Cal tenir present que l'actitud d'alguna família envers els refugiats que tenien sota la seva custòdia, però, a vegades distava molt de ser exemplar: «(...) *Renom també exposa el cas d'una família que tenen una refugiada a la qual el cap de la casa li proposa relacions il·lícites, segons sembla (...)*».³⁸

L'any 1938, les creixents dificultats, a tots nivells (l'alça de preus, la manca de queviures³⁹ i la mobilització general), aguditzaren les precàries condicions de vida de la població, de tal manera que els problemes amb els refugiats passaren a convertir-se en un conflicte més d'entre els molts que aleshores sofria la població.

D'altra banda, la premsa de l'època és, realment, parca en tot el que fa referència als refugiats i l'absència de notícies fa pensar que els problemes que ocasionaren foren marginals i molt puntuals.

Pel que fa als testimonis orals, en general, no esmenten que els refugiats representessin un greuge gaire important per a la població.⁴⁰

CONCLUSIONS

Al final de l'any 1936 i ja entrat el 1937, l'impacte de l'arribada de cop de nombrosos refugiats a Sabadell suposava un gran enrenou per a la població

ria de Asistencia Social la que registra el mayor número de estos casos.»

³⁵ AHS, 5. Assistència Social 1936.

³⁶ AHS, 5. Assistència Social 1936-1937. Llibre d'Actes del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats 1936-1937. Sessió del 25 de febrer del 1937.

³⁷ *Ibidem*. Sessió del 8 de març del 1937.

³⁸ *Ibidem*. Sessió del 22 de febrer del 1937.

³⁹ DOMINGO I BARNILS, «La Guerra Civil 1936-1939», dins BENAUL I BERENQUER et alii, (1986), p. 131. MAESTRO (1987), p. 57.

⁴⁰ L'autora d'aquest estudi ha realitzat diverses entrevistes a persones que visqueren a Sabadell durant la Guerra Civil.

ALCALDIA DE SABADELL

Por el presente se notifica a todos los residentes de este Término Municipal que no lo fuesen antes del 18 de Julio de 1936, la inexcusable obligación que tienen de evacuar esta Ciudad antes del 31 del actual.

Por excepción, podrán permanecer en la misma, los que cuenten con medios de vida suficientes y justifiquen estar exentos de toda responsabilidad por su actuación en relación con el Glorioso Movimiento, mediante documentos expedidos por las autoridades del pueblo de su procedencia.

Asimismo se advierte a los interesados, que se dispone de todos los medios de comprobación y que los infractores de esta orden serán severamente castigados.

En la Sección de Beneficencia de este Ayuntamiento, se facilitarán los correspondientes pasaportes y órdenes de evacuación.

Sabadell 9 de Agosto de 1939.-Año de la Victoria.

El Alcalde,

E. M. Relat.

FIGURA 5. *Ban de l'alcalde Esteve Maria Relat sobre l'evacuació dels refugiats després de la guerra, 9-VIII-1939. AHS, 10. Governació, 1939/222.*

(agafava, en certa manera, desprevingudes les autoritats i els ciutadans); malgrat tot, però, gràcies a l'eficaç intervenció del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats, es paliaren força els efectes que s'haurien pogut produir.

En el decurs del 1938, tot i que la Regidoria d'Assistència-Sanitat deixà una mica de banda els afers referents als refugiats, la situació, en general, era tan crítica, que aquests darrers ja no constituïen un problema per si sols, sinó que passaren a ser «un» d'entre els molts que estava patint la població (proveïments, mobilització general...).

Qui realment s'emportà, però, la part pitjor foren els propis refugiats, sobretot els infants i les dones, vertaders estrangers que arribaren nus (en tots els sentits) a una ciutat que amb prou feines els podia oferir la possibilitat de «malsubsistir».

BIBLIOGRAFIA

- Josep M. BENAUL I BERENGUER, et alii (1986). *La República i la Guerra Civil a Sabadell 1931-1939*. Sabadell. Ajuntament de Sabadell.
- Andreu CASTELLS (1983). *Sabadell Informe de l'oposició*, vol. V, *Guerra i Revolució 1936-1939*. Sabadell. Ed. Riutort.
- Jaume FABRE (1983). «Els refugiats de la Guerra Civil a Catalunya», *L'Avenç* (Barcelona), n. 63, setembre, p. 15-23.
- Jesús MAESTRO (1987). «El cost humà de la Guerra Civil a Sabadell. Els morts al front». *Arraona* (Sabadell), n. 1, tardor, p. 57.
- Joan POUS I PORTA, Josep M. SOLÉ I SABATÉ (1988). *Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939)*. «El cojo de Màlaga» i els fets de Bellver. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Josep M. SOLÉ I SABATÉ et alii (1987). *Cataluña en la Guerra Civil Española*, Biblioteca de la Vanguardia. Barcelona.
- Manuel TUÑÓN DE LARA et alii (1988). *La Guerra Civil Española. 50 años después*. Barcelona. Labor.

	Homes	Dones	Totals		Homes	Dones	Totals
Maig 1938				Setembre 1938			
Fins a 18 anys	418	474	892	Fins a 18 anys	480	543	1.023
De 19 a 30 anys	10	135	145	De 19 a 30 anys	4	201	205
De 31 a 50 anys	25	178	203	De 31 a 50 anys	39	237	276
Més de 50 anys	46	76	122	Més de 50 anys	83	117	200
Total	499	863	1.362	Total	606	1.098	1.704
Juny 1938				Octubre 1938			
Fins a 18 anys	424	481	905	Fins a 18 anys	489	544	1.033
De 19 a 30 anys	10	156	166	De 19 a 30 anys	3	211	214
De 31 a 50 anys	27	184	211	De 31 a 50 anys	41	241	282
Més de 50 anys	52	82	134	Més de 50 anys	87	121	208
Total	513	903	1.416	Total	620	1.117	1.737
Juliol 1938				Novembre 1938			
Fins a 18 anys	428	496	924	Fins a 18 anys	479	531	1.010
De 19 a 30 anys	7	160	167	De 19 a 30 anys	3	215	218
De 31 a 50 anys	29	196	225	De 31 a 50 anys	43	239	282
Més de 50 anys	55	86	141	Més de 50 anys	86	126	212
Total	519	938	1.457	Total	611	1.111	1.722
Agost 1938				Desembre 1938			
Fins a 18 anys	468	520	988	Fins a 18 anys	469	515	984
De 19 a 30 anys	5	188	193	De 19 a 30 anys	0	218	218
De 31 a 50 anys	33	214	247	De 31 a 50 anys	24	242	266
Més de 50 anys	71	98	169	Més de 50 anys	84	125	209
Total	577	1.020	1.597	Total	577	1.100	1.677

Font: AHS, 5. Assistència Social. Relacions mensuals de refugiats.